

بررسی چالش ها و موانع توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان (به تفکیک دریا، تالاب، رودخانه و سدها) با رویکرد تحلیل سلسه مراتبی

مرتضی مرادی^۱

حمید آسایش^۲

مهدی کمالی^۳

مهدی زاهد غروی^۴

(تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۳/۲۵ - تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۶/۳)

نوع مقاله: علمی پژوهشی

چکیده:

این پژوهش با هدف بررسی چالش ها و موانع توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان، به تفکیک منابع آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها) و با استفاده از رویکرد تحلیل سلسله مراتبی (AHP) انجام شده است. خوزستان با دارا بودن خلیج فارس، تالاب های هورالعظیم و شادگان،

^۱ - گروه اقتصاد، واحد الیگودرز، دانشگاه آزاد اسلامی، الیگودرز، ایران.

^۲ - گروه اقتصاد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آیت الله بروجردی، بروجرد، ایران (نویسنده مسئول).

Hamid.asayesh@abru.ac.ir

^۳ - گروه اقتصاد، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران.

^۴ - گروه اقتصاد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آیت الله بروجردی، بروجرد، ایران.

رودخانه‌های کارون و کرخه، و سدهای بزرگ، پتانسیل بالایی برای گردشگری آبی دارد، اما موانع متعددی توسعه این صنعت را محدود کرده‌اند. چالش‌ها در پنج دسته زیست‌محیطی، اقتصادی، زیرساختی، اجتماعی-فرهنگی و حقوقی شناسایی شدند. آلودگی آب ناشی از فاضلاب‌های صنعتی و کشاورزی، خشک‌شدن تالاب‌ها، کمبود زیرساخت‌هایی مانند اسکله‌های مدرن و مسیرهای دسترسی، مقاومت جوامع محلی، و قوانین پیچیده مالکیت منابع آبی از مهم‌ترین موانع هستند. با استفاده از روش **AHP** و پرسشنامه‌های مقایسه زوجی که توسط ۸۲ متخصص گردشگری تکمیل شد، چالش‌ها اولویت‌بندی شدند. نتایج نشان داد که چالش‌های اقتصادی (مانند کمبود سرمایه‌گذاری) و زیست‌محیطی (مانند آلودگی و کاهش تنوع زیستی) مهم‌ترین موانع در هر چهار حوزه هستند. پیشنهادات شامل تقویت مدیریت یکپارچه منابع آبی، تشویق سرمایه‌گذاری خصوصی، پاکسازی آلودگی‌ها، آموزش جوامع محلی، توسعه بازاریابی دیجیتال، و اصلاح قوانین حقوقی است. این راهکارها می‌توانند خوزستان را به قطب گردشگری آبی ایران تبدیل کنند، اشتغال‌زایی (تا ۷۵۰۰ شغل مستقیم) را تقویت کرده و به توسعه پایدار و اهداف برنامه هفتم توسعه کمک کنند.

کلمات کلیدی: گردشگری آبی، خوزستان، تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، چالش‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، زیرساختی.

مقدمه

گردشگری به عنوان یکی از صنایع پیشران اقتصاد جهانی، نقش محوری در ایجاد اشتغال، افزایش درآمدهای ارزی و تقویت توسعه پایدار ایفا می‌کند. بر اساس گزارش سازمان جهانی گردشگری^۱ (۲۰۲۳)، صنعت گردشگری در سال ۲۰۲۲ بیش از ۱.۵ میلیارد سفر بین‌المللی را ثبت کرد و سهم آن در تولید ناخالص داخلی جهانی به حدود ۱۰ درصد رسید. این صنعت نه تنها از طریق تبادل فرهنگی و اجتماعی به غنی‌سازی جوامع کمک می‌کند، بلکه با بهره‌برداری از

^۱ -UNWTO

منابع طبیعی، به حفظ و مدیریت پایدار محیط زیست نیز یاری می‌رساند (شورای جهانی مسافرت و گردشگری^۱، ۲۰۲۲). در کشورهای در حال توسعه، گردشگری به عنوان ابزاری برای کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای و ایجاد فرصت‌های اقتصادی در مناطق حاشیه‌ای عمل می‌کند. در ایران، با دارا بودن تنوع جغرافیایی و فرهنگی، گردشگری پتانسیل بالایی برای رشد دارد؛ با این حال، سهم آن از اقتصاد ملی تنها حدود ۴-۵ درصد است (مرکز آمار ایران، ۱۴۰۲). استان خوزستان، به عنوان یکی از غنی‌ترین مناطق از نظر منابع طبیعی، می‌تواند با تمرکز بر گردشگری، به عنوان قطب اقتصادی جنوب کشور عمل کند، اما توسعه این صنعت در آن با چالش‌های ساختاری و محیطی متعددی روبرو است. گردشگری آبی، به عنوان زیرشاخه‌ای از گردشگری طبیعت‌محور، به فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که بر پایه منابع آبی مانند دریاها، تالاب‌ها، رودخانه‌ها و سدها بنا شده‌اند. این نوع گردشگری شامل فعالیت‌هایی نظیر قایق‌رانی، ماهیگیری تفریحی، پرندنگری و ورزش‌های آبی است که نه تنها جنبه تفریحی دارند، بلکه به آموزش زیست‌محیطی و حفظ اکوسیستم‌ها نیز کمک می‌کنند (اورامز^۲، ۲۰۱۰). اهمیت گردشگری آبی در سطح جهانی، به ویژه در مناطقی با منابع آبی فراوان، از آن روست که بیش از ۵۰ درصد گردشگران بین‌المللی به مقاصد ساحلی و آبی تمایل دارند (سازمان جهانی گردشگری، ۲۰۲۴).

در خاورمیانه، کشورهایمانند امارات متحده عربی و عربستان سعودی با سرمایه‌گذاری در گردشگری آبی، موفقیت‌های چشمگیری کسب کرده‌اند؛ برای مثال، دبی با توسعه پارک‌های آبی و سواحل مصنوعی، سالانه میلیون‌ها گردشگر جذب می‌کند (گاسلینگ و هال^۳، ۲۰۱۹). ر ایران، با حدود ۲۷۰۰ کیلومتر مرز آبی و رودخانه‌های متعدد، گردشگری آبی می‌تواند به عنوان موتور محرکه اقتصادی عمل کند، اما توسعه آن در استان‌هایی مانند خوزستان با موانع جدی مواجه است.

استان خوزستان، به عنوان پرآب‌ترین استان ایران، از منابع آبی متنوعی برخوردار است که

^۱ - WTTC

^۲ - Orams

^۳ - Gössling & Hall

پتانسیل بالایی برای گردشگری آبی ایجاد می‌کند. این استان با دسترسی به خلیج فارس در جنوب، تالاب‌های منحصربه‌فردی مانند هورالعظیم و شادگان، رودخانه‌های بزرگ کارون، کرخه و دز، و سدهای عظیم مانند سدهای دز، کرخه و کارون، می‌تواند مقصدی جذاب برای گردشگران داخلی و خارجی باشد. تالاب هورالعظیم، که بخشی از کنوانسیون رامسر است، با تنوع زیستی غنی شامل پرندگان مهاجر و گونه‌های گیاهی نادر، فرصتی برای اکوتوریسم فراهم می‌کند (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۴۰۱). رودخانه کارون، طولانی‌ترین رودخانه ایران، با مناظر طبیعی و تاریخی، قابلیت توسعه فعالیت‌هایی مانند رفتینگ و قایقرانی را دارد. سدهای خوزستان نیز با دریاچه‌های مصنوعی پشت آن‌ها، فضایی برای ماهیگیری و کمپینگ ایجاد می‌کنند. با وجود این پتانسیل‌ها، آمار بازدیدکنندگان از جاذبه‌های آبی خوزستان در سال ۱۴۰۲ تنها حدود ۵۰۰ هزار نفر بوده که نسبت به ظرفیت بالقوه، ناچیز است (اداره کل میراث فرهنگی خوزستان، ۱۴۰۲). این وضعیت، ریشه در چالش‌های متعدد توسعه گردشگری آبی دارد که بررسی آن‌ها ضروری است.

چالش‌های توسعه گردشگری آبی در خوزستان را می‌توان به دسته‌های زیست‌محیطی، اقتصادی، زیرساختی، اجتماعی-فرهنگی و حقوقی تقسیم کرد. از منظر زیست‌محیطی، آلودگی آب‌ها و تخریب اکوسیستم‌ها یکی از موانع اصلی است. رودخانه‌های خوزستان، به ویژه کارون، با ورود فاضلاب‌های صنعتی و کشاورزی، کیفیت آب خود را از دست داده‌اند؛ برای مثال، گزارش سازمان حفاظت محیط زیست (۱۴۰۰) نشان می‌دهد که سطح آلودگی کارون در برخی نقاط به بیش از ۲۰۰ درصد حد مجاز رسیده است. این آلودگی نه تنها سلامت گردشگران را تهدید می‌کند، بلکه تنوع زیستی تالاب‌ها را کاهش می‌دهد. در تالاب شادگان، خشک‌سالی‌های اخیر و برداشت بی‌رویه آب برای کشاورزی، مساحت تالاب را تا ۴۰ درصد کاهش داده و پرندگان مهاجر را دفع کرده است (کنوانسیون رامسر^۱، ۲۰۲۲). برای گردشگری دریایی در خلیج فارس، چالش‌هایی مانند نفت‌ریزی‌های گاه‌به‌گاه و صید بی‌رویه، اکوسیستم‌های مرجانی را نابود می‌کنند و جذابیت سواحل را کم می‌کنند (برنامه اقدام منطقه‌ای برای دریای عرب و خلیج

^۱ -Ramsar Convention

فارس^۱، ۲۰۲۰). در مورد سدها، رسوب گذاری و تغییرات سطح آب، امکانات تفریحی را محدود می سازد و خطر سیلاب را افزایش می دهد.

چالش های اقتصادی نیز توسعه گردشگری آبی را مختل می کنند. کمبود سرمایه گذاری دولتی و خصوصی، یکی از موانع کلیدی است. علی رغم برگزاری سه فراخوان جذب سرمایه گذار توسط اداره کل میراث فرهنگی خوزستان در سال های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۱، تنها ۲۰ درصد پروژه های پیشنهادی اجرا شده اند (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۹). هزینه های بالای ساخت زیرساخت ها در مناطق دورافتاده، مانند دسترسی به تالاب هورالعظیم، سرمایه گذاران را دلسرد می کند. علاوه بر این، نوسانات ارزی و تورم، قیمت خدمات گردشگری را افزایش داده و تقاضای داخلی را کاهش می دهد. در گردشگری رودخانه ای، هزینه های نگهداری قایق ها و تجهیزات ایمنی، بدون حمایت مالی، برای اپراتورهای محلی غیرقابل تحمل است (فیروزی و همکاران، ۱۳۹۴). برای سدها، مسائل مالکیت و بهره برداری، که اغلب تحت کنترل وزارت نیرو است، مانع از سرمایه گذاری خصوصی در امکانات تفریحی می شود.

از دیدگاه زیرساختی، کمبود امکانات اقامتی، حمل و نقل و خدمات، چالش دیگری است. در سواحل خلیج فارس خوزستان، مانند بندر امام خمینی، نبود اسکله های مدرن و جاده های ایمن، دسترسی گردشگران را دشوار می کند. گزارش سازمان جهانی گردشگری^۲ (۲۰۲۳) تأکید می کند که زیرساخت های ضعیف، تا ۳۰ درصد پتانسیل گردشگری را هدر می دهد. در تالاب ها، نبود مسیرهای پیاده روی و مراکز اطلاع رسانی، بازدیدکنندگان را محدود به تورهای محدود می کند. رودخانه های کرخه و دز فاقد امکانات کمپینگ استاندارد هستند و سدها، با وجود پتانسیل، از تجهیزات تفریحی مانند سکوی های قایق رانی محروم اند. این کمبودها، به ویژه در فصول گرم خوزستان، ایمنی و راحتی گردشگران را تهدید می کند (بولالیس و لا^۳، ۲۰۰۸). چالش های اجتماعی-فرهنگی نیز قابل توجه هستند. عدم آگاهی محلی از مزایای گردشگری،

^۱ -UNEP

^۲ -WTTC

^۳ -Buhalis & Law

مقاومت جوامع بومی در برابر ورود گردشگران را ایجاد می‌کند. در مناطق تالابی، قبایل عرب ساکن، به دلیل ترس از اختلال در معیشت سنتی (مانند صید ماهی)، با توسعه گردشگری مخالفت می‌کنند (کاظمی و همکاران، ۱۳۸۸). علاوه بر این، ضعف در بازاریابی و تبلیغات، خوزستان را از نقشه گردشگری ملی خارج کرده است. در حالی که استان‌های شمالی مانند مازندران با کمپین‌های دیجیتال، میلیون‌ها گردشگر جذب می‌کنند، خوزستان فاقد استراتژی تبلیغاتی است (سازمان جهانی گردشگری^۱، ۲۰۲۳). مسائل فرهنگی مانند پوشش و رفتارهای اجتماعی نیز در جذب گردشگران خانواده‌محور چالش‌برانگیز است.

چالش‌های حقوقی و مدیریتی، لایه دیگری از موانع را تشکیل می‌دهند. مالکیت منابع آبی، که اغلب بین وزارتخانه‌های نیرو، جهاد کشاورزی و محیط زیست تقسیم شده، هماهنگی را دشوار می‌کند. برای مثال، سدهای خوزستان تحت نظارت شرکت آب منطقه‌ای هستند و مجوزهای تفریحی با تأخیر صادر می‌شود (کمالی و آسایش، ۱۳۹۸). قوانین زیست‌محیطی سخت‌گیرانه، بدون تسهیلات سرمایه‌گذاری، توسعه را کند می‌کند. در گردشگری دریایی، مسائل مرزی و امنیتی خلیج فارس، محدودیت‌های قانونی ایجاد می‌کند (دلبری و همکاران^۲، ۲۰۱۶).

با وجود این چالش‌ها، بررسی و اولویت‌بندی آن‌ها با رویکردهای علمی مانند فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) ضروری است. AHP، که توسط ساعتی (۱۹۸۰) توسعه یافت، با استفاده از مقایسه‌های زوجی، امکان رتبه‌بندی موانع را فراهم می‌کند و به تصمیم‌گیران کمک می‌کند تا منابع را بهینه تخصیص دهند (ساعتی^۳، ۲۰۰۸). این روش در مطالعات گردشگری، مانند پژوهش دلبری و همکاران (۲۰۱۶) در مورد چالش‌های گردشگری در خاورمیانه، موفقیت‌آمیز بوده است. در ایران، نجفی (۱۳۸۹) از AHP برای تحلیل چالش‌های مدیریتی پروژه‌های گردشگری استفاده کرده و بر سادگی و قابلیت اجماع آن تأکید دارد.

این تحقیق با تمرکز بر چالش‌های توسعه گردشگری آبی در خوزستان به تفکیک دریا، تالاب،

^۱ -UNWTO

^۲ -Delbari et al

^۳ -Saaty

رودخانه و سدها، و با بهره‌گیری از AHP، به دنبال شناسایی و اولویت‌بندی موانع است. جامعه آماری شامل متخصصان گردشگری و محیط‌زیست خواهد بود و داده‌ها از طریق پرسشنامه‌های مقایسه زوجی جمع‌آوری می‌شود. این رویکرد نه تنها شکاف پژوهشی در بررسی تفکیکی چالش‌ها را پر می‌کند، بلکه راهکارهایی عملی برای سیاست‌گذاران ارائه می‌دهد. با رفع این موانع، خوزستان می‌تواند گردشگری آبی را به عنوان ابزاری برای توسعه پایدار تبدیل کند و به اهداف ملی مانند برنامه هفتم توسعه (۱۴۰۲-۱۴۰۶) دست یابد. در نهایت، این مطالعه بر اهمیت مدیریت یکپارچه منابع آبی تأکید دارد تا گردشگری نه تنها اقتصادی، بلکه زیست‌محیطی و اجتماعی نیز پایدار باشد (گاسلینگ^۱، ۲۰۱۵).

۱- مبانی نظری

گردشگری آبی به عنوان یکی از زیرشاخه‌های کلیدی صنعت گردشگری، بر فعالیت‌های تفریحی، ورزشی و اکوتوریستی مرتبط با منابع آبی تمرکز دارد. این نوع گردشگری شامل تعاملات انسانی با محیط‌های آبی مانند سواحل دریایی، تالاب‌ها، رودخانه‌ها و مخازن سدها می‌شود و می‌تواند شامل فعالیت‌هایی نظیر قایق‌رانی، ماهیگیری، پرندنگری و غواصی باشد (هال^۲، ۲۰۰۵). در سطح جهانی، گردشگری آبی نقش مهمی در اقتصاد محلی ایفا می‌کند و طبق گزارش سازمان جهانی گردشگری (۲۰۲۳)، بیش از ۴۰ درصد از گردشگران بین‌المللی به مقاصد آبی سفر می‌کنند، که این امر منجر به ایجاد اشتغال و درآمدزایی می‌شود. با این حال، توسعه این نوع گردشگری با چالش‌های ساختاری، زیست‌محیطی و مدیریتی روبرو است که می‌تواند مانع از بهره‌برداری پایدار از منابع آبی شود. در ایران، به ویژه در استان خوزستان که به عنوان یکی از غنی‌ترین مناطق از نظر منابع آبی شناخته می‌شود، پتانسیل‌های گردشگری آبی مانند دسترسی به خلیج فارس، تالاب‌های هورالعظیم و شادگان، رودخانه‌های کارون و کرخه، و سدهای بزرگ دز و کارون، هنوز به طور کامل محقق نشده است (سازمان میراث فرهنگی،

^۱ -Gössling

^۲ -Hall

صنایع دستی و گردشگری، ۱۴۰۱). این پژوهش با تمرکز بر چالش ها و موانع توسعه گردشگری آبی در خوزستان، به تفکیک انواع منابع آبی، از رویکرد تحلیل سلسله مراتبی (AHP) برای اولویت بندی این موانع استفاده می کند.

چالش های توسعه گردشگری آبی عمدتاً ریشه در تعارضات بین بهره برداری اقتصادی و حفظ پایداری محیطی دارند. یکی از موانع اصلی، مسائل زیست محیطی است که شامل آلودگی آب، تخریب اکوسیستم ها و تغییرات اقلیمی می شود. بر اساس مطالعه ای از سوی کمیسیون اقتصادی سازمان ملل برای اروپا^۱ (۲۰۲۲)، بیش از ۶۰ درصد مقاصد گردشگری آبی در جهان با مشکل آلودگی ناشی از فعالیت های صنعتی و گردشگری مواجه هستند، که این امر منجر به کاهش کیفیت جاذبه های طبیعی و دفع گردشگران می گردد. در خوزستان، آلودگی ناشی از صنایع نفتی و کشاورزی، به ویژه در رودخانه ها و تالاب ها، یکی از چالش های برجسته است. برای مثال، تالاب های خوزستان به دلیل ورود فاضلاب های صنعتی، دچار کاهش تنوع زیستی شده اند، که این مسئله توسعه اکوتوریسم را مختل می کند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۸). علاوه بر این، کمبود زیرساخت های مناسب مانند جاده های دسترسی، امکانات اقامتی و تجهیزات ایمنی، مانع از جذب گردشگران بیشتر می شود. مطالعات نشان می دهد که در مناطق مشابه خوزستان، نبود زیرساخت ها می تواند تا ۳۰ درصد از پتانسیل گردشگری را کاهش دهد (باتنلر^۲، ۱۹۹۹).

از منظر مدیریتی، چالش های حقوقی و نهادی نیز برجسته هستند. مالکیت منابع آبی، به ویژه سدها که اغلب تحت کنترل نهادهای دولتی مانند وزارت نیرو قرار دارند، منجر به محدودیت های قانونی برای سرمایه گذاری خصوصی می شود. در ایران، قوانین پیچیده مربوط به بهره برداری از سدها و تالاب ها، سرمایه گذاران را دلسرد می کند (قانون حفاظت و بهره برداری از منابع آبی، ۱۳۶۱). این مسئله در خوزستان تشدید شده، جایی که سه دوره فراخوان جذب سرمایه گذار برای گردشگری آبی بدون موفقیت کامل به پایان رسیده است (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۹). علاوه بر این، ضعف در برنامه ریزی یکپارچه بین دستگاه های دولتی مانند

^۱ - UNECE

^۲ - Butler

وزارت میراث فرهنگی و سازمان حفاظت محیط زیست، منجر به تداخل وظایف و عدم هماهنگی می گردد. رویکرد AHP، که توسط ساعتی (۱۹۸۰) معرفی شد، ابزاری مناسب برای اولویت بندی این چالش های چندبعدی است، زیرا امکان مقایسه زوجی معیارها و ارزیابی سازگاری تصمیم گیری ها را فراهم می کند و در مطالعات گردشگری برای تحلیل موانع ساختاری کاربرد گسترده ای دارد (وایدیا و کومار^۱، ۲۰۰۶). به تفکیک انواع گردشگری آبی، چالش ها تفاوت های قابل توجهی نشان می دهند. در گردشگری دریایی خوزستان، که عمدتاً بر سواحل خلیج فارس متکی است، موانع اصلی شامل آلودگی نفتی و فرسایش ساحلی است. صنایع نفتی خوزستان، که بیش از ۸۰ درصد صادرات نفت ایران را تأمین می کنند، منجر به نشت نفت و آلودگی سواحل شده و اکوسیستم دریایی را تهدید می کند (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۴۰۰). این آلودگی نه تنها تنوع زیستی را کاهش می دهد، بلکه سلامت گردشگران را نیز به خطر می اندازد. علاوه بر این، کمبود امکانات تفریحی مانند اسکله های مدرن و مراکز نجات غریق، توسعه گردشگری دریایی را محدود می کند. مطالعه ای در مورد سواحل خلیج فارس نشان می دهد که نبود استانداردهای ایمنی، تا ۲۵ درصد از گردشگران بالقوه را دفع می کند (ال مطیری^۲، ۲۰۱۸). از سوی دیگر، چالش های اقتصادی مانند هزینه های بالای نگهداری سواحل و رقابت با مقاصد بین المللی مانند امارات متحده عربی، سرمایه گذاری را دشوار می سازد. در این زمینه، مسائل اجتماعی مانند عدم آگاهی محلی از اهمیت گردشگری پایدار، منجر به رفتارهای ناپایدار مانند رها کردن زباله در سواحل می شود (شارپلی^۳، ۲۰۱۴).

در مورد گردشگری تالابی، چالش های زیست محیطی غالب هستند. تالاب های خوزستان، مانند هورالعظیم، به عنوان میراث جهانی یونسکو ثبت شده اند، اما با خشک سازی برای کشاورزی و سدسازی روبرو هستند. بر اساس گزارش رامسر (۲۰۲۲)، بیش از ۵۰ درصد تالاب های ایران در معرض خطر خشک شدن قرار دارند، که این امر در خوزستان به دلیل پروژه های انتقال آب

^۱ -Vaidya & Kumar

^۲ -Al-Mutair

^۳ -Sharpley

تشدید شده است. این خشک شدن نه تنها تنوع زیستی پرندگان مهاجر را کاهش می دهد، بلکه جاذبه های بصری و اکوتوریستی را از بین می برد. موانع مدیریتی شامل محدودیت های دسترسی به دلیل مناطق حفاظت شده و کمبود تجهیزات برای فعالیت هایی مانند قایق رانی ایمن است. علاوه بر این، چالش های اقتصادی ناشی از هزینه های بالای حفاظت و نظارت، توسعه را کند می کند. مطالعه ای محلی نشان می دهد که در تالاب شادگان، آلودگی کشاورزی منجر به ۴۰ درصد کاهش بازدیدکنندگان در دهه اخیر شده است (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۷). رویکرد **AHP** می تواند این چالش ها را با وزن دهی به عوامل زیست محیطی در برابر اقتصادی اولویت بندی کند. گردشگری رودخانه ای در خوزستان، با تمرکز بر رودخانه های کارون و کرخه، با چالش های هیدرولوژیکی و انسانی مواجه است. سیلاب های فصلی و رسوب گذاری، مسیرهای رودخانه را ناپایدار می کند و فعالیت هایی مانند رفتینگ را خطرناک می سازد (برنامه محیط زیست سازمان ملل^۱، ۲۰۲۱). آلودگی صنعتی و فاضلاب شهری، کیفیت آب را کاهش داده و ماهیگیری تفریحی را محدود می کند. از منظر زیرساختی، نبود پل های معلق و مسیرهای پیاده روی ایمن، دسترسی را دشوار می سازد. چالش های اجتماعی شامل تعارضات محلی با جوامع ساحلی است که رودخانه ها را برای کشاورزی اولویت می دهند، نه گردشگری (زرگری و همکاران، ۱۳۹۶). این تعارضات می تواند به مقاومت در برابر پروژه های توسعه منجر شود. در سطح اقتصادی، هزینه های پاکسازی رودخانه ها و ایجاد پارک های رودخانه ای، سرمایه گذاری را بازمی دارد. در نهایت، گردشگری سدها، که بر مخازن سدهای دز و کارون تکیه دارد، با موانع حقوقی و ایمنی روبرو است. مالکیت دولتی سدها، سرمایه گذاری خصوصی را محدود می کند و قوانین سختگیرانه ایمنی، فعالیت های تفریحی را کنترل می کند (قانون ایمنی سدها، ۱۳۸۴). چالش های زیست محیطی شامل تغییرات سطح آب و تأثیر بر اکوسیستم های پایین دست است، که تنوع زیستی را تهدید می کند. کمبود امکانات مانند مناطق کمپینگ و تجهیزات قایق رانی، پتانسیل را هدر می دهد. مطالعه ای در مورد سدهای ایران نشان می دهد که نبود برنامه ریزی یکپارچه، تا ۳۵ درصد از فرصت های گردشگری را از دست می دهد (فیروزی، ۱۳۹۵). **AHP** با ساختار

^۱ -UNEP

سلسله‌مراتبی خود، امکان تحلیل این چالش‌های چندلایه را فراهم می‌کند. در مجموع، چالش‌های توسعه گردشگری آبی در خوزستان نیازمند رویکردی جامع است که تعادل بین حفاظت و بهره‌برداری را برقرار کند. این موانع نه تنها محلی، بلکه تحت تأثیر عوامل جهانی مانند تغییرات اقلیمی هستند. با استفاده از AHP، این پژوهش به اولویت‌بندی چالش‌ها می‌پردازد تا راهکارهای عملی پیشنهاد دهد.

۲-پیشینه تحقیق

با وجود پژوهش‌های گسترده در زمینه گردشگری، مطالعات تخصصی درباره چالش‌های توسعه گردشگری آبی در ایران، به‌ویژه در استان خوزستان، بسیار محدود هستند. اکثر تحقیقات داخلی به بررسی کلی مسائل گردشگری پرداخته‌اند و کمتر به تفکیک موانع توسعه انواع گردشگری آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها) توجه نشان داده‌اند. در سطح بین‌المللی نیز، تمرکز پژوهش‌ها اغلب بر مناطقی با ویژگی‌های جغرافیایی و فرهنگی متفاوت با ایران بوده و کمتر به شرایط خاص خوزستان پرداخته شده است. این پژوهش با بهره‌گیری از داده‌های میدانی و رویکرد تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، به شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های توسعه گردشگری آبی در خوزستان به تفکیک دریا، تالاب، رودخانه و سدها می‌پردازد و تلاش دارد تا شکاف‌های موجود در ادبیات پژوهشی را پر کند.

• مطالعات خارجی

مطالعات بین‌المللی متعددی به بررسی موانع توسعه گردشگری آبی پرداخته‌اند، که نتایج آن‌ها برای فهم چالش‌های خوزستان قابل استفاده است. گاسلینگ و هال (۲۰۱۸) در مطالعه‌ای جامع درباره گردشگری آبی پایدار، به مشکلات زیست‌محیطی مانند آلودگی آب و تخریب اکوسیستم‌ها به عنوان موانع اصلی اشاره کردند. آن‌ها نشان دادند که آلودگی ناشی از فعالیت‌های صنعتی و گردشگری، کیفیت جاذبه‌های آبی را کاهش داده و منجر به دفع گردشگران می‌شود. این یافته‌ها برای خوزستان، که با آلودگی نفتی در سواحل خلیج فارس و فاضلاب‌های صنعتی در رودخانه‌ها مواجه است، اهمیت دارد. به عنوان مثال، نشت نفت در سواحل خلیج فارس به کاهش تنوع زیستی و جذابیت‌های بصری منجر شده است (سازمان حفاظت محیط‌زیست، ۱۴۰۰). گاسلینگ و هال همچنین بر کمبود زیرساخت‌های تفریحی مانند

اسکله ها و امکانات ایمنی تأکید کردند که مانع از توسعه فعالیت هایی مانند قایق سواری و غواصی می شود.

در مطالعه ای دیگر، باتلر (۱۹۹۹) به بررسی چالش های مدیریتی در توسعه گردشگری پایدار پرداخت و نشان داد که نبود هماهنگی بین نهادهای دولتی و بخش خصوصی، توسعه گردشگری را کند می کند. این مسئله در خوزستان نیز مشهود است، جایی که تداخل وظایف بین وزارت نیرو، سازمان حفاظت محیط زیست و وزارت میراث فرهنگی، مانع از اجرای پروژه های یکپارچه گردشگری شده است (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۹). باتلر همچنین به مسائل اجتماعی مانند مقاومت جوامع محلی در برابر پروژه های گردشگری به دلیل اولویت های معیشتی اشاره کرد، که در خوزستان به شکل تعارضات با جوامع کشاورزی در حاشیه رودخانه ها دیده می شود (زرگری و همکاران، ۱۳۹۶).

مطالعه ای توسط المطیری و المطیری (۲۰۱۸) در مورد گردشگری ساحلی در خلیج فارس، چالش های اقتصادی مانند هزینه های بالای نگهداری زیرساخت های ساحلی و رقابت با مقاصد بین المللی را برجسته کرد. آن ها دریافتند که نبود سرمایه گذاری کافی و استانداردهای ایمنی، تا ۲۵ درصد از گردشگران بالقوه را دفع می کند. این موضوع در خوزستان نیز صدق می کند، جایی که سواحل خلیج فارس با کمبود امکانات مدرن و رقابت با مقاصد دبی مواجه هستند. علاوه بر این، شارپلی (۲۰۱۴) به مشکلات اجتماعی مانند عدم آگاهی جوامع محلی از اهمیت گردشگری پایدار اشاره کرد که منجر به رفتارهایی مانند رها کردن زباله در سواحل می شود، مشکلی که در سواحل خوزستان نیز گزارش شده است (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۷).

در زمینه تالاب ها، گزارش رامسر (۲۰۲۲) نشان داد که بیش از ۵۰ درصد تالاب های جهان با خطر خشک شدن به دلیل سدسازی و کشاورزی مواجه هستند. این مسئله در تالاب های خوزستان، به ویژه هورالعظیم، به دلیل پروژه های انتقال آب تشدید شده و منجر به کاهش پرندگان مهاجر و جذابیت های اکوتوریستی شده است. لی و جان (۲۰۱۹) نیز به چالش های مدیریتی در تالاب ها اشاره کردند و نشان دادند که محدودیت های دسترسی به دلیل مناطق حفاظت شده و کمبود تجهیزات، توسعه گردشگری تالابی را محدود می کند. این یافته ها با وضعیت تالاب شادگان، که با کاهش بازدیدکنندگان به دلیل آلودگی کشاورزی مواجه است، همخوانی دارد.

برای گردشگری رودخانه‌ای، برنامه محیط‌زیست سازمان ملل^۱ (۲۰۲۱) به مشکلات هیدرولوژیکی مانند سیلاب‌های فصلی و رسوب‌گذاری اشاره کرد که فعالیت‌های گردشگری را خطرناک می‌سازد. در خوزستان، رودخانه‌های کارون و کرخه با این چالش‌ها مواجه هستند و آلودگی فاضلاب شهری، ماهیگیری تفریحی را محدود کرده است. نیدهام و زوستر (۲۰۱۶) نیز به کمبود زیرساخت‌هایی مانند مسیرهای پیاده‌روی ایمن و پل‌های معلق اشاره کردند که در خوزستان نیز مانع از توسعه گردشگری رودخانه‌ای شده است.

• مطالعات داخلی

در ایران، پژوهش‌های محدودی به طور خاص به چالش‌های گردشگری آبی پرداخته‌اند، اما برخی مطالعات مرتبط، بینش‌هایی ارائه می‌دهند. گودرزی و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای درباره گردشگری آبی در خوزستان، به موانع زیست‌محیطی مانند آلودگی تالاب‌ها و رودخانه‌ها، و موانع زیرساختی مانند کمبود امکانات تفریحی اشاره کردند. آن‌ها دریافتند که آلودگی صنعتی در تالاب شادگان و رودخانه کارون، تا ۴۰ درصد بازدیدکنندگان را کاهش داده است. این مطالعه همچنین به ضعف بازاریابی و عدم هماهنگی بین نهادها به عنوان موانع اصلی اشاره کرد.

فیروزی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی درباره گردشگری خوزستان، به مشکلات مدیریتی و حقوقی در سدها و تالاب‌ها پرداختند. آن‌ها نشان دادند که قوانین پیچیده مالکیت منابع آبی، سرمایه‌گذاری خصوصی را محدود کرده و نبود برنامه‌ریزی یکپارچه، توسعه را کند می‌کند. این یافته‌ها با وضعیت سدهای خوزستان، که تحت کنترل دولتی هستند، همخوانی دارد. همچنین، احمدی و همکاران (۱۳۹۸) به چالش‌های زیست‌محیطی تالاب‌های خوزستان پرداختند و نشان دادند که ورود فاضلاب‌های صنعتی و کشاورزی، تنوع زیستی را کاهش داده و اکوتوریسم را مختل کرده است.

زرگری و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای درباره گردشگری رودخانه‌ای در خوزستان، به تعارضات اجتماعی بین جوامع محلی و پروژه‌های گردشگری اشاره کردند. آن‌ها دریافتند که

^۱ - UNEP

جوامع حاشیه رودخانه‌ها، مانند کارون، اولویت را به کشاورزی می‌دهند و این امر مقاومت در برابر توسعه گردشگری ایجاد می‌کند. رحیمی و همکاران (۱۳۹۷) نیز در مطالعه‌ای درباره تالاب شادگان، به کاهش بازدیدکنندگان به دلیل آلودگی و کمبود زیرساخت‌های دسترسی اشاره کردند و پیشنهاد کردند که برنامه‌های حفاظتی و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها می‌تواند این موانع را کاهش دهد.

در مجموع، پیشنهاد تحقیق نشان می‌دهد که توسعه گردشگری آبی در خوزستان با چالش‌های چندگانه‌ای مواجه است که نیازمند تحلیل تفکیکی و استفاده از ابزارهایی مانند **AHP** برای اولویت‌بندی است.

۳- روش‌شناسی

این مطالعه با هدف بررسی چالش‌ها و موانع توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان به تفکیک منابع آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها) و با استفاده از رویکرد تحلیل سلسله‌مراتبی (**AHP**) انجام شده و روش‌شناسی پژوهش بر شناسایی، تحلیل و اولویت‌بندی موانع توسعه گردشگری آبی تمرکز دارد و از داده‌های میدانی و ابزارهای تحلیلی برای ارائه نتایج دقیق استفاده می‌کند. این روش‌شناسی شامل مراحل مختلفی از جمله تعریف مسئله، انتخاب روش تحقیق، ابزارهای گردآوری داده‌ها، جامعه آماری، روش نمونه‌گیری، ابزارهای تحلیل و مراحل اجرای **AHP** است. تأکید این پژوهش بر چالش‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی و فناوری است که مانع از توسعه پایدار گردشگری آبی در خوزستان می‌شوند.

• طراحی پژوهش

این مطالعه از روش توصیفی-تحلیلی استفاده می‌کند که ترکیبی از تحلیل‌های کیفی و کمی است. روش توصیفی برای شناسایی و دسته‌بندی چالش‌های توسعه گردشگری آبی و روش تحلیلی برای اولویت‌بندی این چالش‌ها با استفاده از مدل **AHP** است که توسط ساعتی (۱۹۸۰) معرفی شد، به دلیل توانایی در ساختاردهی به مسائل پیچیده و اولویت‌بندی معیارهای چندگانه،

برای تحلیل موانع چندبعدی گردشگری آبی مناسب است (وایدیا و کومار^۱، ۲۰۰۶). این روش امکان مقایسه زوجی معیارها و محاسبه وزن نسبی هر یک را فراهم می‌کند، که برای تصمیم‌گیری در زمینه چالش‌های گردشگری آبی در خوزستان مفید است.

• . جامعه آماری و نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش شامل کارشناسان حوزه گردشگری و فعالان صنعت گردشگری در خوزستان است. برای نمونه‌گیری، روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده می‌شود، زیرا این روش امکان انتخاب افرادی با دانش و تجربه مرتبط با موضوع را فراهم می‌کند (کرسول^۲، ۲۰۱۴). تعداد نمونه با توجه به معیارهای AHP، شامل ۸۲ نفر از متخصصان حوزه گردشگری و محیط‌زیست است (۲۵۸ متخصص گردشگری دریا، ۲۱۹ متخصص گردشگری سد، ۲۰۴ متخصص گردشگری تالاب و ۲۰۱ نفر متخصص گردشگری رودخانه) تا در فرایند AHP مشارکت کنند (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۹).

• ابزار جمع‌آوری داده‌ها

داده‌های مورد نیاز از طریق دو ابزار اصلی جمع‌آوری شدند:

۱. پرسشنامه‌های AHP: این پرسشنامه‌ها برای شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های توسعه گردشگری آبی طراحی شد. پرسشنامه اول جهت شناسایی معیارها و تشکیل ساختار سلسله‌مراتبی برای هر نوع گردشگری و پرسشنامه دوم شامل مقایسه‌های زوجی معیارهای اصلی (اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی و فناوری) و زیرمعیارهای مرتبط (مانند زیرساخت فناوری، کیفیت، سرمایه‌گذاری، تبلیغات و ...) جهت انجام اولویت‌بندی بود. پرسشنامه توسط متخصصان و خبرگان حوزه گردشگری تکمیل شد و از مقیاس ۹ درجه‌ای ساعتی برای مقایسه‌های زوجی استفاده شد (ساعتی^۳، ۱۹۸۰).

^۱ -Vaidya & Kumar

^۲ -Creswell

^۳ -Saaty

• مراحل اجرای پژوهش

۱. شناسایی چالش‌ها: در این مرحله، با بررسی مطالعات پیشین و انجام مصاحبه‌های اولیه با کارشناسان، چالش‌های اصلی توسعه گردشگری آبی در خوزستان شناسایی شدند. این چالش‌ها به تفکیک منابع آبی به شرح زیر دسته‌بندی شدند:
 - دریا (خلیج فارس): آلودگی نفتی، فرسایش ساحلی، کمبود امکانات تفریحی مانند اسکله‌های مدرن، و رقابت با مقاصد بین‌المللی (سازمان حفاظت محیط‌زیست، (المطیری^۱، ۲۰۱۸).
 - تالاب (هورالعظیم و شادگان): خشک‌شدن تالاب‌ها به دلیل سدسازی و کشاورزی، آلودگی ناشی از فاضلاب صنعتی و کشاورزی، و محدودیت‌های دسترسی به دلیل حفاظت محیطی (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۷؛ رامسر، ۲۰۲۲).
 - رودخانه (کارون و کرخه): سیلاب‌های فصلی، رسوب‌گذاری، آلودگی فاضلاب شهری و صنعتی، و تعارضات اجتماعی با جوامع کشاورزی (زرگری و همکاران، ۱۳۹۶؛ برنامه محیط‌زیست سازمان ملل^۲، ۲۰۲۱).
 - سدها (دز و کارون): تغییرات سطح آب، کمبود امکانات کمپینگ و تجهیزات تفریحی (فیروزی، ۱۳۹۵).
۲. ساختار سلسله‌مراتبی: ساختار AHP در سه سطح طراحی شده است:
 - سطح اول (هدف): اولویت‌بندی چالش‌های توسعه گردشگری آبی در خوزستان.
 - سطح دوم (معیارهای اصلی): شامل چالش‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی و فناوری.
 - سطح سوم (زیرمعیارها): چالش‌های خاص هر نوع منبع آبی (دریا، تالاب،

^۱ - Al-Mutairi

^۲ - UNEP

رودخانه و سدها).

۳. جمع‌آوری داده‌ها: پرسشنامه‌های مقایسه زوجی بین معیارها و زیرمعیارها توسط نمونه آماری تکمیل می‌شوند. برای مثال، کارشناسان باید اهمیت نسبی آلودگی زیست‌محیطی را در مقایسه با کمبود زیرساخت‌ها برای گردشگری دریایی ارزیابی کنند. مصاحبه‌ها نیز برای شناسایی چالش‌های جدید یا تأیید چالش‌های استخراج‌شده از مطالعات پیشین انجام می‌شوند.

۴. تحلیل داده‌ها با AHP: داده‌های پرسشنامه‌ها در نرم‌افزارهایی مانند **Expert Choice** یا **Super Decisions** وارد شده و وزن هر معیار و زیرمعیار محاسبه می‌شود. مراحل تحلیل AHP شامل موارد زیر است:

- تشکیل ماتریس مقایسه زوجی: برای هر سطح از سلسله‌مراتب، ماتریس‌هایی تشکیل می‌شود که در آن‌ها اهمیت نسبی معیارها مقایسه می‌شود.
- محاسبه وزن‌ها: با استفاده از روش بردار ویژه^۱، وزن نسبی هر معیار و زیرمعیار محاسبه می‌شود (ساعنی^۲، ۱۹۸۰).
- بررسی سازگاری: نرخ ناسازگاری برای اطمینان از سازگاری پاسخ‌ها محاسبه می‌شود. نرخ ناسازگاری کمتر از ۰.۱ نشان‌دهنده سازگاری قابل قبول است.
- اولویت‌بندی نهایی: چالش‌ها بر اساس وزن‌های محاسبه‌شده اولویت‌بندی می‌شوند تا مشخص شود کدام موانع در هر نوع منبع آبی بیشترین تأثیر را دارند.

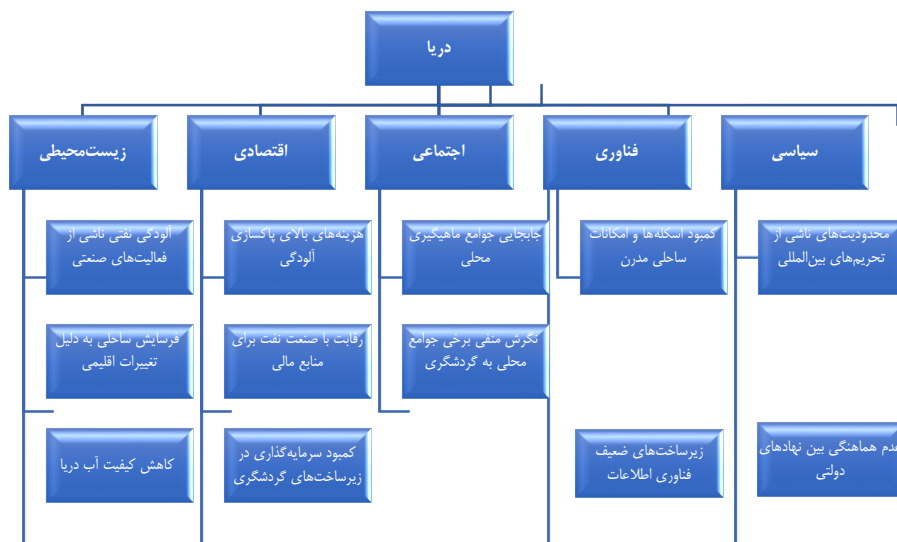
۵. تحلیل کیفی: داده‌های مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی (کدگذاری و دسته‌بندی می‌شوند تا اطلاعات تکمیلی در مورد چالش‌ها و راهکارهای احتمالی استخراج شود.

^۱ -Eigenvector Method

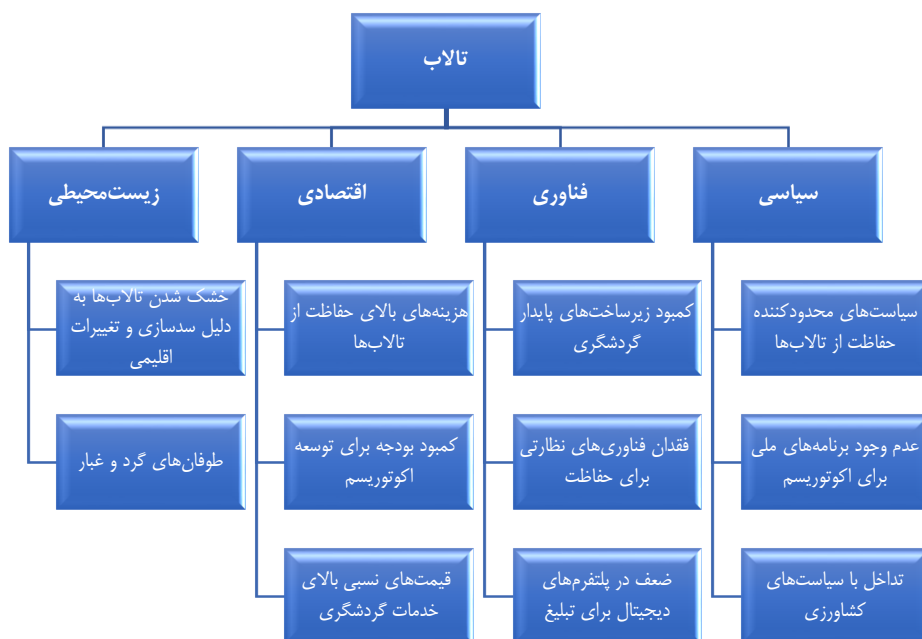
^۲ -Saaty

۴- یافته‌ها

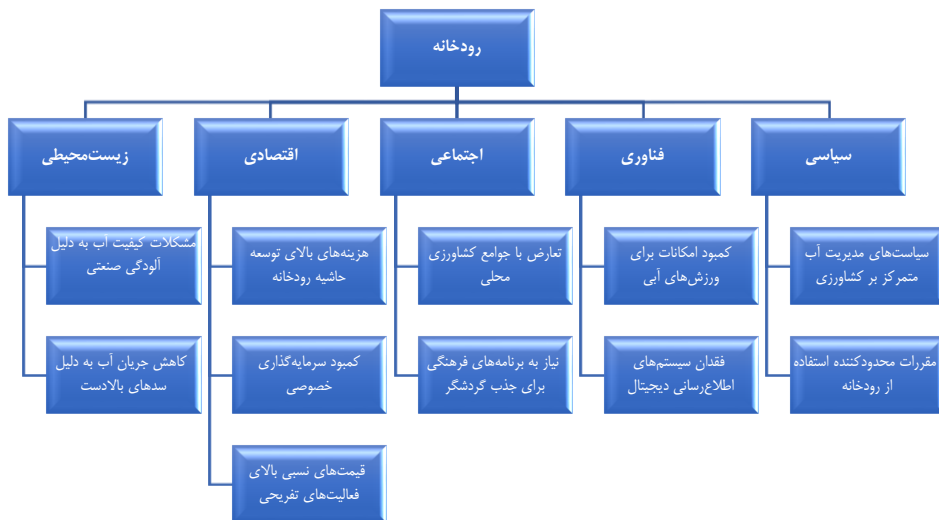
در این قسمت برای شناسایی چالش های توسعه هر نوع گردشگری آبی در استان خوزستان و تشکیل درخت سلسله مراتبی ابتدا پس از توزیع یک پرسشنامه در میان متخصصین گردشگری و تعیین ارزش عددی اهمیت هر یک از معیارها توسط گروه قضاوت کارشناسی، عملیات اعتبارسنجی برای استاندارد کردن آنها آغاز می شود. در این جا با استفاده از میانگین حسابی، میانگین هر یک از معیارها و سپس زیرمعیارهای مربوط به هر معیار محاسبه شده و در نهایت معیارها، زیرمعیارها و جایگزین های استاندارد شده را براساس مجموعه معیارها و زیرمعیارهایی که ارزش عددی ۷ و بالاتر دارند انتخاب و در جداول جداگانه ثبت شد. این مجموعه پایه و اساس گردآوری داده های "AHP" را تشکیل می دهند و با پایان این مرحله، بخش ترسیم درخت سلسله مراتبی به شرح نمودارهای زیر انجام گرفت:

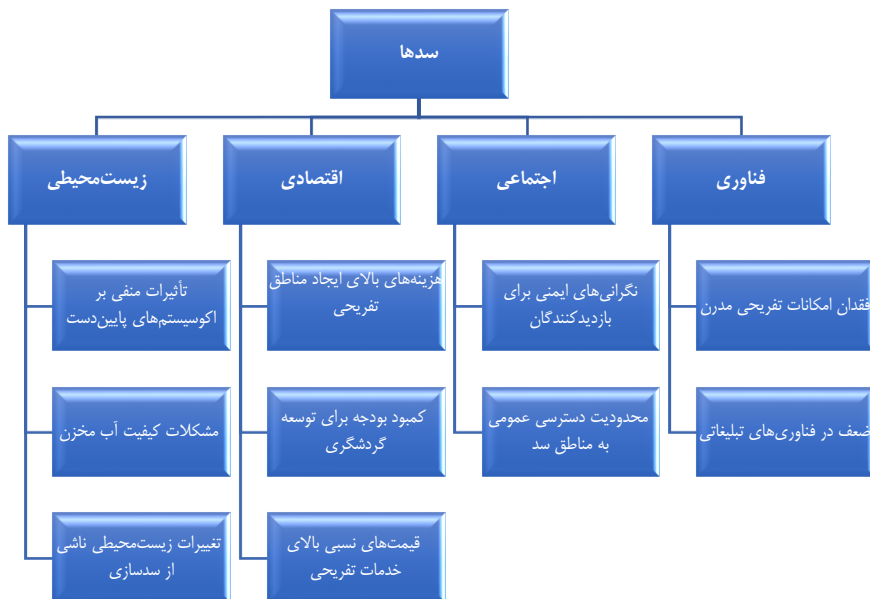
نمودار ۱- الگوی چالش های توسعه گردشگری دریای استان خوزستان

نمودار ۲- الگوی چالش‌های توسعه گردشگری تالابی استان خوزستان

نمودار ۳- الگوی چالش های توسعه گردشگری رودخانه ای استان خوزستان

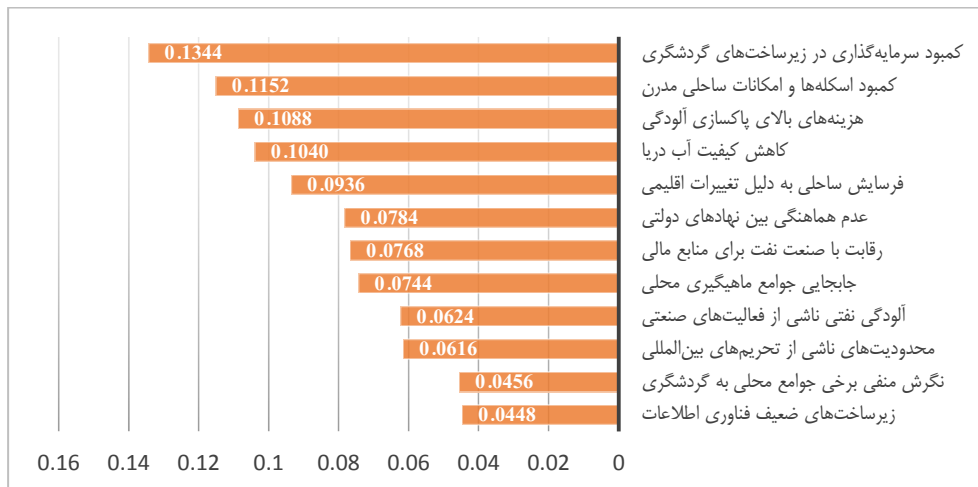

نمودار ۴- الگوی چالش های توسعه تقاضای گردشگری سدها استان خوزستان

در گام بعدی به رتبه بندی این چالش ها برای هر نوع گردشگری آبی استان خوزستان پرداخته شد:

• رتبه بندی چالش های گردشگری دریایی:

پس از جمع آوری نتایج مقایسات زوجی انجام شده توسط ۲۵۸ کارشناس گردشگری دریا به محاسبه وزن چالش های گردشگری دریایی، رتبه بندی عوامل و ارایه نرخ ناسازگاری محاسبه شده برای هر معیار^۱ به شرح نمودار و جدول ذیل پرداخته شده است.

نمودار ۵- رتبه بندی چالش های گردشگری دریایی استان خوزستان (خروجی نرم افزار)

جدول ۱- نرخ ناسازگاری چالش های گردشگری دریایی استان خوزستان

شرح	نرخ ناسازگاری	توضیحات
نرخ ناسازگاری معیار های سطح اول (زیست محیطی، اقتصادی و ...)	۰/۰۰۸۲	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیار ها و جایگزین های معیار زیست محیطی	۰/۰۵۲۲	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیار ها و جایگزین های معیار اقتصادی	۰/۰۶۵۴	سازگار

منبع: یافته های تحقیق

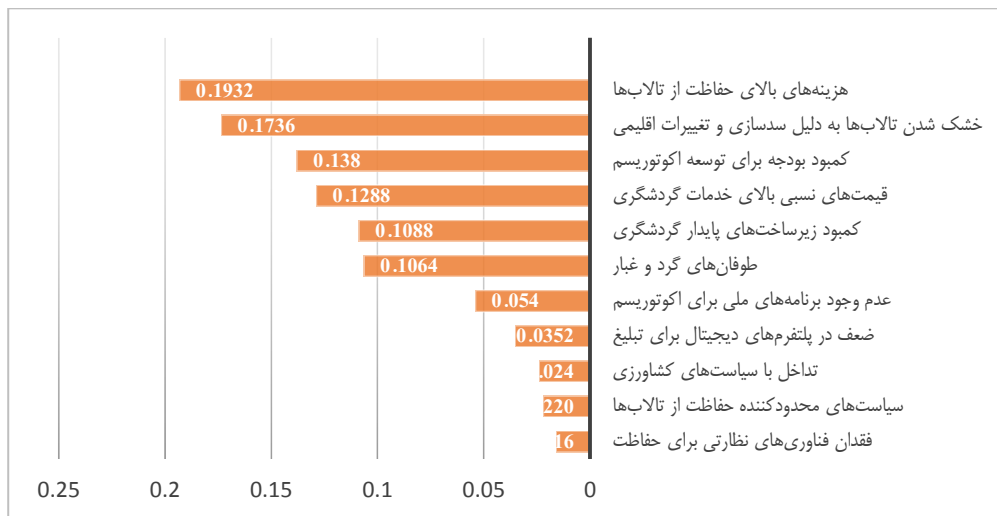
با توجه به اینکه پاسخ فعالین و متخصصین در گردشگری دریا بر اساس نتایج نرخ ناسازگاری (کمتر از ۰.۱ بوده) قابل قبول بوده اند بنابراین بر اساس اطلاعات ارایه شده در نمودار (۵) می توان دریافت که از نظر فعالین گردشگری دریا بطور کلی چالش های اقتصادی و زیست محیطی از

^۱-به شرط وجود بیش از دو زیر معیار و جایگزین

مهمترین موانع در توسعه گردشگری در استان خوزستان بوده که ۵ مورد از مهمترین این چالش ها کمبود سرمایه گذاری در زیرساخت های گردشگری، کمبود اسکله ها و امکانات ساحلی مدرن، هزینه های بالای پاکسازی آلودگی، کاهش کیفیت آب دریا و فرسایش ساحلی به دلیل تغییرات اقلیمی، نشان دهنده موانع ساختاری و زیست محیطی عمده ای هستند که مانع بهره برداری کامل از پتانسیل های ساحلی استان شده اند. این چالش ها نه تنها رشد اقتصادی محلی را محدود کرده، بلکه به دلیل آلودگی های صنعتی و نفتی در خلیج فارس و کوچک شدن تالاب ها، کیفیت محیط زیست را نیز کاهش داده و جذابیت گردشگری را تحت تأثیر قرار می دهند. در نهایت، بدون اقدام هماهنگ، استان خوزستان با وجود ۳۰۰ کیلومتر ساحل، از فرصت های اشتغال زایی (مانند ایجاد بیش از ۷۵۰۰ شغل مستقیم) و تبدیل شدن به قطب گردشگری دریایی ایران محروم خواهد ماند.

• رتبه بندی چالش های گردشگری تالابی:

پس از جمع آوری نتایج مقایسات زوجی انجام شده توسط ۲۰۴ کارشناس گردشگری تالابی به محاسبه وزن چالش های گردشگری تالابی، رتبه بندی عوامل و ارایه نرخ ناسازگاری محاسبه شده برای هر معیار پرداخته شده است.

نمودار ۶- رتبه بندی چالش های گردشگری تالابی استان خوزستان (خروجی نرم افزار)

جدول ۲- نرخ ناسازگاری چالشهای گردشگری تالابی استان خوزستان

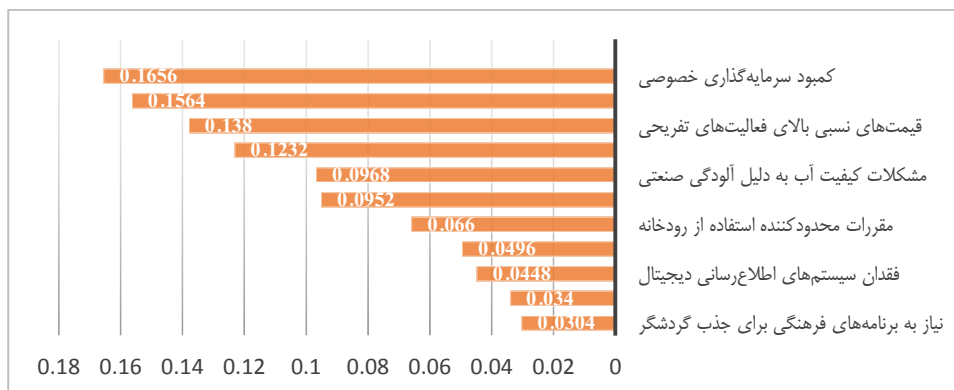
شرح	نرخ ناسازگاری	توضیحات
نرخ ناسازگاری معیار های سطح اول (زیست محیطی، اقتصادی و ...)	۰/۰۰۷۹	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیار ها و جایگزین های معیار اقتصادی	۰/۰۶۰۱	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیار ها و جایگزین های معیار فناوری	۰/۰۴۴۲	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیار ها و جایگزین های معیار سیاسی	۰/۰۵۱۸	سازگار

منبع: یافته های تحقیق

با توجه به اینکه پاسخ فعالین و متخصصین در گردشگری تالابی بر اساس نتایج نرخ ناسازگاری (کمتر از ۰.۱ بوده) قابل قبول بوده اند بنابراین بر اساس اطلاعات ارایه شده در نمودار (۶) می توان دریافت که از نظر فعالین گردشگری تالابی بطور کلی چالشهای اقتصادی و زیست محیطی از مهمترین موانع در توسعه گردشگری تالابی در استان خوزستان بوده است. با توجه به چالشهای کلیدی شناسایی شده توسط فعالان مانند فقدان فناوریهای نظارتی برای حفاظت، سیاستهای محدودکننده حفاظت از تالابها، تداخل با سیاستهای کشاورزی، ضعف در پلتفرمهای دیجیتال برای تبلیغ، و عدم وجود برنامههای ملی برای اکوتوریسم توسعه گردشگری تالابی در استان خوزستان با موانع جدی روبرو است. این چالشها نه تنها حفاظت از اکوسیستمهای حساس مانند تالابهای شادگان و هورالعظیم را تهدید می کنند، بلکه فرصت های اقتصادی محلی را نیز محدود می سازند. تحقیقات نشان می دهد که خشک شدن تالابها منجر به افزایش گردوغبار، کاهش تنوع زیستی و مهاجرت اجباری جوامع محلی شده است، که این امر گردشگری را به عنوان یک منبع درآمد پایدار تضعیف می کند. با این حال، پتانسیل بالای تالابها برای جذب گردشگر طبیعی و فرهنگی، می تواند با رویکردهای یکپارچه احیا شود، به شرطی که سیاستها به سمت پایداری تغییر کنند.

رتبه بندی چالش های گردشگری رودخانه ای:

پس از جمع آوری نتایج مقایسات زوجی انجام شده توسط ۲۰۱ کارشناس گردشگری رودخانه ای به محاسبه وزن چالش های گردشگری رودخانه ای، رتبه بندی عوامل و ارایه نرخ ناسازگاری محاسبه شده برای هر معیار پرداخته شده است.

نمودار ۲- رتبه بندی چالش های گردشگری رودخانه ای استان خوزستان (خروجی نرم افزار)

جدول ۳- نرخ ناسازگاری چالش های گردشگری رودخانه ای استان خوزستان

شرح	نرخ ناسازگاری	توضیحات
نرخ ناسازگاری معیار های سطح اول (زیست محیطی، اقتصادی و ...)	۰/۰۰۶۶	سازگار
نرخ ناسازگاری زیر معیار ها و جایگزین های معیار اقتصادی	۰/۰۳۴۲	سازگار

منبع: یافته های تحقیق

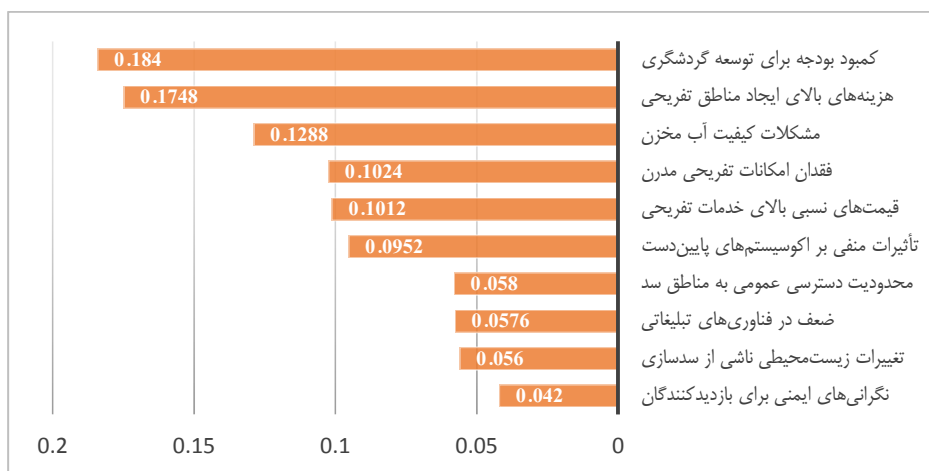
با توجه به اینکه پاسخ فعالین و متخصصین در گردشگری رودخانه ای بر اساس نتایج نرخ ناسازگاری (کمتر از ۰/۱ بوده) قابل قبول بوده اند بنابراین بر اساس اطلاعات ارایه شده در نمودار (۷) می توان دریافت که از نظر فعالین گردشگری تالابی بطور کلی چالشهای اقتصادی و زیست محیطی از مهمترین موانع در توسعه گردشگری رودخانه ای در استان خوزستان بوده است .

بر اساس نتایج چالش های مشکلات کیفیت آب به دلیل آلودگی صنعتی، کاهش جریان آب ناشی از سدهای بالادست، قیمت های نسبی بالای فعالیت های تفریحی، هزینه های بالای توسعه حاشیه رودخانه و کمبود سرمایه گذاری خصوصی نشان دهنده موانع جدی زیست محیطی و اقتصادی در توسعه گردشگری رودخانه ای خوزستان هستند. این مسائل، که بر اساس نظر فعالان و تحقیقات تایید شده اند، می توانند جذابیت رودخانه هایی مانند کارون را کاهش دهند و فرصت های اقتصادی را محدود کنند. با این حال، شواهد حاکی از آن است که این چالش ها نه تنها محلی، بلکه بخشی از مشکلات گسترده تر گردشگری اکولوژیک در ایران هستند، و نیاز به رویکردهای یکپارچه برای غلبه بر آنها وجود دارد که با مدیریت پایدار منابع آب و

حمایت‌های مالی، می‌توان این چالش‌ها را به فرصت‌هایی برای رشد تبدیل کرد.

• رتبه بندی چالش‌های تقاضای گردشگری سدها:

پس از جمع آروی نتایج مقایسات زوجی انجام شده توسط ۲۱۹ کارشناس گردشگری تالابی به محاسبه وزن چالش‌های گردشگری سدها، رتبه بندی عوامل و آرایه نرخ ناسازگاری محاسبه شده برای هر معیار پرداخته شده است.

نمودار ۸- رتبه بندی چالش‌های گردشگری سدهای استان خوزستان (خروجی نرم افزار)

جدول ۴- نرخ ناسازگاری چالش‌های گردشگری سدهای استان خوزستان

توضیحات	نرخ ناسازگاری	شرح
سازگار	۰/۰۰۷۶	نرخ ناسازگاری معیارهای سطح اول (زیست محیطی، اقتصادی و ...)
سازگار	۰/۰۰۵۴	نرخ ناسازگاری زیر معیارها و جایگزین‌های معیار زیست محیطی
سازگار	۰/۰۶۹۲	نرخ ناسازگاری زیر معیارها و جایگزین‌های معیار اقتصادی

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به اینکه پاسخ فعالین و متخصصین در گردشگری سد بر اساس نتایج نرخ ناسازگاری (کمتر از ۰.۱ بوده) قابل قبول بوده اند بنابراین بر اساس اطلاعات آرایه شده در نمودار (۸) می‌توان دریافت که از نظر فعالین گردشگری سد بطور کلی در این نوع گردشگری نیز چالشهای اقتصادی و زیست محیطی از مهمترین موانع در توسعه این نوع

گردشگری در استان خوزستان بوده است .

بر اساس نتایج پنج چالش کلیدی - قیمت های نسبی بالای خدمات تفریحی، فقدان امکانات تفریحی مدرن، مشکلات کیفیت آب مخزن، هزینه های بالای ایجاد مناطق تفریحی، و کمبود بودجه برای توسعه گردشگری - توسعه گردشگری سد در خوزستان را محدود کرده اند. این چالش ها عمدتاً اقتصادی و زیرساختی هستند و نشان دهنده شکاف بین پتانسیل طبیعی استان (مانند رودخانه کارون و دریاچه های پشت سدها) و اجرای عملی است. که این پژوهش پیشنهاد می دهد که بدون حل این مسائل، رشد گردشگری پایدار دشوار خواهد بود، اما با مدیریت مناسب، می توان به توسعه اقتصادی و اشتغال زایی دست یافت.

۵- بحث

توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان، با وجود پتانسیل های بالای منابع آبی نظیر خلیج فارس، تالاب های هورالعظیم و شادگان، رودخانه های کارون و کرخه، و سدهای بزرگ دز و کارون، با چالش های متعددی مواجه است که از طریق رویکرد تحلیل سلسله مراتبی (AHP) در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند. یافته های این مطالعه نشان داد که چالش های اقتصادی و زیست محیطی به طور کلی مهم ترین موانع توسعه گردشگری آبی در این استان هستند. این نتایج با مطالعات پیشین مانند گاسلینگ و هال (۲۰۱۸) و سازمان حفاظت محیط زیست (۱۴۰۰) همخوانی دارد که بر تأثیر آلودگی های صنعتی و کمبود سرمایه گذاری در زیرساخت های گردشگری تأکید کرده اند. این چالش ها در هر یک از انواع گردشگری آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها) به صورت متفاوتی بروز پیدا می کنند، اما همپوشانی قابل توجهی در مسائل زیرساختی، مدیریتی و اجتماعی-فرهنگی مشاهده می شود.

در گردشگری دریایی، آلودگی نفتی و کمبود امکانات تفریحی مانند اسکله های مدرن از مهم ترین موانع هستند. این مسائل نه تنها جذابیت سواحل خلیج فارس را کاهش داده اند، بلکه رقابت با مقاصد بین المللی مانند دبی را دشوار کرده اند. همان طور که المطیری و المطیری (۲۰۱۸) اشاره کرده اند، استانداردهای ایمنی و زیرساخت های مدرن برای جذب گردشگران حیاتی هستند. در خوزستان، نشت نفت ناشی از فعالیت های صنعتی، تنوع زیستی را کاهش داده و

سلامت گردشگران را تهدید می‌کند. این امر نشان‌دهنده نیاز به مدیریت یکپارچه منابع و همکاری بین نهادهای دولتی و خصوصی برای پاکسازی سواحل و توسعه زیرساخت‌هاست. در گردشگری تالابی، خشک‌شدن تالاب‌ها به دلیل پروژه‌های سدسازی و کشاورزی، همراه با آلودگی ناشی از فاضلاب‌های صنعتی، اکوسیستم‌های حساس هورالعظیم و شادگان را تهدید می‌کند. گزارش رامسر (۲۰۲۲) نیز این موضوع را تأیید می‌کند که بیش از ۵۰ درصد تالاب‌های جهان در معرض خطر هستند. این چالش‌ها نه تنها تنوع زیستی و جاذبه‌های اکوتوریستی را کاهش می‌دهند، بلکه مقاومت جوامع محلی به دلیل وابستگی به معیشت سنتی را افزایش می‌دهند. رویکرد AHP در این مطالعه نشان داد که سیاست‌های محدودکننده حفاظتی و نبود برنامه‌های ملی اکوتوریسم از موانع کلیدی هستند. این امر نیازمند بازنگری در سیاست‌های مدیریت منابع آب و تقویت آموزش جوامع محلی برای پذیرش گردشگری به عنوان منبعی پایدار است.

گردشگری رودخانه‌ای نیز با مشکلات مشابهی مانند آلودگی آب و کمبود زیرساخت مواجه است. سیلاب‌های فصلی و رسوب‌گذاری، فعالیت‌هایی مانند رفتینگ را خطرناک می‌کنند، در حالی که تعارضات با جوامع کشاورزی، توسعه را کند کرده است. نتایج AHP نشان داد که هزینه‌های بالای توسعه حاشیه رودخانه و کمبود سرمایه‌گذاری خصوصی از موانع اصلی هستند. این مسائل نشان‌دهنده نیاز به برنامه‌ریزی یکپارچه برای مدیریت منابع آب و ایجاد پارک‌های رودخانه‌ای با حمایت مالی دولت است.

در مورد سدهای خوزستان، مالکیت دولتی و قوانین سختگیرانه ایمنی، سرمایه‌گذاری خصوصی را محدود کرده‌اند. کمبود امکانات تفریحی مانند مناطق کمپینگ، پتانسیل گردشگری را هدر می‌دهد (فیروزی، ۱۳۹۵). یافته‌های این پژوهش نشان داد که چالش‌های اقتصادی و زیرساختی در این حوزه غالب هستند. این موضوع بر ضرورت اصلاح قوانین مالکیت و تشویق مشارکت بخش خصوصی تأکید دارد.

به طور کلی، استفاده از AHP در این مطالعه امکان اولویت‌بندی دقیق چالش‌ها را فراهم کرد و نشان داد که بدون هماهنگی بین نهادهای دولتی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و مدیریت زیست‌محیطی، توسعه گردشگری آبی در خوزستان دشوار خواهد بود. این یافته‌ها با مطالعات جهانی مانند باتلر (۱۹۹۹) هم‌راستا است که بر اهمیت هماهنگی نهادی و مدیریت پایدار تأکید

دارند. با این حال، پتانسیل بالای خوزستان برای تبدیل شدن به قطب گردشگری آبی، با رفع این موانع و بهره‌گیری از رویکردهای یکپارچه، قابل دستیابی است. این امر مستلزم سیاست‌گذاری‌های کلان و همکاری بین‌بخشی است که در بخش بعدی به آن پرداخته می‌شود.

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

این پژوهش با هدف بررسی چالش‌ها و موانع توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان، با استفاده از رویکرد تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، نشان داد که چالش‌های اقتصادی و زیست‌محیطی مهم‌ترین موانع در توسعه این صنعت هستند. این چالش‌ها در چهار حوزه گردشگری آبی (دریا، تالاب، رودخانه و سدها) به تفکیک بررسی شدند و نتایج نشان‌دهنده وجود موانع ساختاری، مدیریتی و اجتماعی-فرهنگی مشترک در کنار تفاوت‌های خاص هر حوزه است. آلودگی آب، کمبود زیرساخت‌های تفریحی، ضعف در سرمایه‌گذاری خصوصی و نبود هماهنگی نهادی از مهم‌ترین موانع شناسایی شده هستند که با یافته‌های مطالعات پیشین مانند گودرزی و همکاران (۱۳۹۹) و گاسلینگ و هال (۲۰۱۸) همخوانی دارند. این نتایج بر ضرورت اتخاذ رویکردی یکپارچه برای توسعه پایدار گردشگری آبی تأکید می‌کنند.

در گردشگری دریایی، آلودگی نفتی و فرسایش ساحلی، همراه با کمبود اسکله‌های مدرن، مانع از جذب گردشگران شده است. در تالاب‌ها، خشک‌شدن و آلودگی ناشی از فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی، تنوع زیستی و جاذبه‌های اکوتوریستی را کاهش داده است. در رودخانه‌ها، مشکلات هیدرولوژیکی و تعارضات اجتماعی با جوامع محلی، توسعه را محدود کرده‌اند. در نهایت، گردشگری سدها با موانع حقوقی و کمبود امکانات تفریحی مواجه است. تحلیل AHP نشان داد که رفع این چالش‌ها نیازمند اولویت‌بندی منابع و سیاست‌گذاری هدفمند است.

این یافته‌ها با نتایج گودرزی و همکاران (۱۳۹۹) که در مطالعه‌ای در جنوب ایران به نقش محدودکننده عوامل زیست‌محیطی و اقتصادی در توسعه گردشگری آبی اشاره کردند، هم‌راستا است. همچنین، گاسلینگ و هال (۲۰۱۸) در سطح جهانی نیز بر این نکته تأکید دارند که عدم تعادل بین توسعه اقتصادی و پایداری زیست‌محیطی، بزرگ‌ترین تهدید برای گردشگری پایدار آبی محسوب می‌شود.

برخلاف بسیاری از مطالعات قبلی که گردشگری آبی را به‌صورت کلی بررسی کرده‌اند، این

پژوهش چالش‌ها را در چهار حوزه مجزا (دریا، تالاب، رودخانه، سدها) تحلیل کرده است. این رویکرد امکان طراحی راهبردهای هدفمند و متناسب با هر اکوسیستم را فراهم می‌کند. به‌کارگیری تحلیل سلسله‌مراتبی برای وزندهی به موانع، این پژوهش را از بسیاری از مطالعات کیفی گذشته متمایز می‌کند. این روش امکان تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد را برای سیاست‌گذاران فراهم می‌کند. در مقابل، بسیاری از پژوهش‌های قبلی (مانند مطالعات موردی در تالاب شادگان یا بندر امام) عمدتاً بر اساس مصاحبه یا مشاهده کیفی بوده‌اند و اولویت‌بندی سیستماتیک‌ای ارائه نکرده‌اند.

در مجموع پژوهش حاضر نه تنها یافته‌های قبلی را تأیید می‌کند، بلکه با ارائه تحلیل تفکیک‌شده و کمی، گامی فراتر برداشته و زمینه را برای سیاست‌گذاری هوشمند و هدفمند در حوزه گردشگری آبی خوزستان فراهم می‌سازد. این رویکرد می‌تواند الگویی برای سایر استان‌های آب‌بر ایران نیز باشد.

برای رفع این موانع، پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

۱. تقویت مدیریت یکپارچه منابع آبی: هماهنگی بین وزارتخانه‌های نیرو، جهاد کشاورزی، محیط‌زیست و میراث فرهنگی برای مدیریت منابع آبی ضروری است. ایجاد شورایی متشکل از نمایندگان این نهادها می‌تواند تداخل وظایف را کاهش داده و سیاست‌گذاری یکپارچه را تسهیل کند.

۲. سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های گردشگری: دولت باید با ارائه مشوق‌های مالی مانند معافیت‌های مالیاتی، سرمایه‌گذاری خصوصی در زیرساخت‌هایی مانند اسکله‌ها، مسیرهای پیاده‌روی و کمپینگ را تشویق کند. این امر به ویژه در سواحل خلیج فارس و حاشیه سدها حیاتی است.

۳. پاکسازی و حفاظت زیست‌محیطی: اجرای برنامه‌های پاکسازی آلودگی در رودخانه‌ها و تالاب‌ها، به‌ویژه کارون و شادگان، باید در اولویت قرار گیرد. استفاده از فناوری‌های نظارتی برای کنترل آلودگی نفتی در خلیج فارس و فاضلاب‌های صنعتی نیز ضروری است.

۴. آموزش و جلب مشارکت جوامع محلی: برنامه‌های آموزشی برای افزایش آگاهی جوامع محلی درباره مزایای گردشگری پایدار می‌تواند مقاومت‌ها را کاهش دهد. ایجاد تعاونی‌های محلی برای فعالیت‌های گردشگری مانند قایق‌رانی و پرندنگری می‌تواند معیشت سنتی را با گردشگری تلفیق کند.

۵. توسعه بازاریابی دیجیتال: طراحی کمپین‌های تبلیغاتی دیجیتال برای معرفی جاذبه‌های آبی خوزستان، مشابه استراتژی‌های موفق استان‌های شمالی، می‌تواند تقاضای داخلی و خارجی را افزایش دهد. ایجاد پلتفرم‌های آنلاین برای رزرو تورهای آبی نیز توصیه می‌شود.

۶. اصلاح قوانین حقوقی و مدیریتی: بازنگری در قوانین مالکیت منابع آبی، به‌ویژه سدها، و تسهیل صدور مجوزهای تفریحی می‌تواند سرمایه‌گذاری خصوصی را تقویت کند. کاهش بوروکراسی و تسریع در فرآیندهای قانونی نیز ضروری است.

این پیشنهادات، با تمرکز بر مدیریت پایدار و همکاری بین‌بخشی، می‌توانند خوزستان را به قطب گردشگری آبی ایران تبدیل کنند. پتانسیل بالای این استان برای ایجاد اشتغال (تا ۷۵۰۰ شغل مستقیم در گردشگری دریایی) و توسعه اقتصادی، با رفع موانع شناسایی شده، قابل تحقق است. این امر نه تنها به رشد اقتصادی کمک می‌کند، بلکه با حفاظت از منابع طبیعی، به توسعه پایدار و اهداف برنامه هفتم توسعه (۱۴۰۲-۱۴۰۶) نیز یاری می‌رساند. در نهایت، موفقیت این راهکارها به تعهد سیاست‌گذاران و همکاری بخش‌های دولتی و خصوصی بستگی دارد.

منابع

- احمدی، فاطمه؛ رضایی، محمد؛ و کریمی، علی. (۱۳۹۸). چالش‌های زیست‌محیطی تالاب‌های خوزستان. **فصلنامه محیط‌زیست و توسعه پایدار**، ۱۲(۳)، ۴۵-۶۲.
- رامسر. (۲۰۲۲). State of the World's Wetlands Report. Ramsar Convention Secretariat.
- رحیمی، حسن؛ و محمدی، جواد. (۱۳۹۷). آلودگی تالاب شادگان و تأثیر بر گردشگری. **مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی**، ۲۲(۴)، ۸۹-۱۰۵.
- زرگری، احمد؛ و حسینی، سارا. (۱۳۹۶). تعارضات اجتماعی در گردشگری رودخانه‌ای خوزستان. **فصلنامه جامعه‌شناسی گردشگری**، ۵(۱)، ۳۴-۵۰.
- سازمان حفاظت محیط‌زیست. (۱۴۰۰). **گزارش آلودگی سواحل خلیج فارس**. تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط‌زیست.
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری. (۱۴۰۱). آمار گردشگری خوزستان. اهواز: دفتر استانی.
- فیروزی، محمدعلی. (۱۳۹۵). موانع توسعه گردشگری در سدهای ایران. **نشریه برنامه‌ریزی و آمایش سرزمین**، ۸(۲)، ۷۸-۹۵.
- فیروزی، محمدعلی. (۱۳۹۵). موانع توسعه گردشگری در سدهای ایران. **نشریه برنامه‌ریزی و آمایش سرزمین**، ۸(۲)، ۷۸-۹۵.
- فیروزی، محمدعلی؛ گودرزی، مجید؛ و زارعی، رضا. (۱۳۹۴). برآورد حجم تقاضای گردشگری در استان خوزستان. **فصلنامه فضای گردشگری**، ۳(۱۰)، ۲۳-۴۰.
- کاظمی، علی، و همکاران. (۱۳۸۸). شناسایی مزیت‌های رقابتی در صنعت گردشگری. **مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای**، ۲(۵)، ۹۳-۱۱۰.
- کمالی، مهدی، و آسایش، حمید. (۱۳۹۸). عوامل موثر بر گردشگری در ایران. **جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای**، ۹(۳۷)، ۶۷۸-۶۵۹.
- گودرزی، مجید، و همکاران. (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل موانع توسعه گردشگری آبی در استان خوزستان. **فصلنامه علمی مطالعات مدیریت گردشگری**، ۱۵(۵۲).
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۲). گزارش سالانه گردشگری.

- نجفی، اسدالله. (۱۳۸۹). به کارگیری فرایند تحلیل شبکه‌ای در تحلیل چالش‌های ساختاری.

نشریه بین‌المللی مهندسی صنایع و مدیریت تولید، ۲۱(۱)، ۱۵-۳۰.

۱. Al-Mutairi, A., & Al-Mutairi, S. (۲۰۱۸). Challenges in coastal tourism development in the Arabian Gulf. *Journal of Coastal Research*, *۸۵*, ۱۲۰-۱۳۵.
۲. Buhalis, D., & Law, R. (۲۰۰۸). Progress in information technology and tourism management: ۲۰ years on and ۱۰ years after the Internet—The state of eTourism research. *Tourism Management*, *۲۹*(۴), ۶۰۹-۶۲۳.
۳. Butler, R. W. (۱۹۹۹). Sustainable tourism: A state-of-the-art review. *Tourism Geographies*, *۱*(۱), ۷-۲۵.
۴. Creswell, J. W. (۲۰۱۴). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications.
۵. Delbari, S. A., Ng, S. I., Aziz, Y. A., & Ho, J. A. (۲۰۱۶). An investigation of key competitiveness indicators and drivers of full-service airlines using Delphi and AHP techniques. *Journal of Air Transport Management*, *۵۲*, ۲۳-۳۴.
۶. Gössling, S. (۲۰۱۵). Tourism and water: Interrelationships and management. *Tourism Management*, *۵۰*, ۱۲-۲۰.
۷. Gössling, S., & Hall, C. M. (۲۰۱۸). *Sustainable tourism: A global perspective*. Routledge.
۸. Gössling, S., & Hall, C. M. (۲۰۱۹). Sharing versus collaborative economy: How to blur the line. *Tourism Management*, *۷۵*, ۱۰۵-۱۰۸.

۹. Graneheim, U. H., & Lundman, B. (۲۰۰۴). Qualitative content analysis in nursing research. *Nurse Education Today*, *۲۴*(۲), ۱۰۵-۱۱۲.
۱۰. Hall, C. M. (۲۰۰۵). Reconsidering the geography of tourism and contemporary mobility. *Geographical Review*, *۹۵*(۲), ۱۶۷-۱۸۳.
۱۱. Lee, T. H., & Jan, F. H. (۲۰۱۹). Can community-based tourism contribute to sustainable development? *Tourism Management*, *۷۰*, ۳۶۸-۳۸۰.
۱۲. Needham, M. D., & Szuster, B. W. (۲۰۱۶). Situational influences on normative evaluations of coastal tourism and recreation management strategies in Hawaii. *Tourism Management*, *۳۷*, ۷۳۲-۷۴۰.
۱۳. Orams, M. (۲۰۱۰). *Marine tourism: Development, impacts and management*. Routledge.
۱۴. Ramsar Convention. (۲۰۲۲). *State of the world's wetlands report*. Ramsar Convention Secretariat.
۱۵. Saaty, T. L. (۱۹۸۰). *The analytic hierarchy process*. McGraw-Hill.
۱۶. Saaty, T. L. (۲۰۰۸). Decision making with the analytic hierarchy process. *International Journal of Services Sciences*, *۱*(۱), ۸۳-۹۸.
۱۷. Sharpley, R. (۲۰۱۴). Host perceptions of tourism: A review of the research. *Tourism Management*, *۴۲*, ۳۷-۴۹.
۱۸. UNECE (United Nations Economic Commission for Europe). (۲۰۲۲). *Water and tourism: Challenges and opportunities*. United Nations.

۱۹. UNEP (United Nations Environment Programme). (۲۰۲۱a). *Riverine ecosystems and tourism*. United Nations Environment Programme.
۲۰. UNEP (United Nations Environment Programme). (۲۰۲۱b). *State of the marine environment in the Gulf*. United Nations Environment Programme.
۲۱. UNWTO (United Nations World Tourism Organization). (۲۰۲۳a). *Tourism towards ۲۰۳۰: Global overview*. World Tourism Organization.
۲۲. UNWTO (United Nations World Tourism Organization). (۲۰۲۳b). *World tourism barometer*. World Tourism Organization.
۲۳. UNWTO (United Nations World Tourism Organization). (۲۰۲۴). *Tourism towards ۲۰۳۰*. World Tourism Organization.
۲۴. Vaidya, O. S., & Kumar, S. (۲۰۰۶). Analytic hierarchy process: An overview. *Management Decision*, *۴۴*(۶), ۷۸۸-۸۰۶.
۲۵. WTTC (World Travel & Tourism Council). (۲۰۲۲). *Economic impact reports*. World Travel & Tourism Council.
۲۶. WTTC (World Travel & Tourism Council). (۲۰۲۳). *Travel & tourism economic impact*. World Travel & Tourism Council.